

Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR D'EIVISSA

7844

Incoació de l'expedient per a la declaració com a Bé d'Interès Cultural, amb la tipologia de lloc d'interès etnològic, del sistema irrigat de sa Fontassa, Santa Gertrudis de Fruitera, TM de Santa Eulària des Riu

La Comissió Insular d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Historicartístic, en sessió 2/2022, celebrada el dia 6 de juliol de 2022, va adoptar, entre d'altres, el següent ACORD:

MATÈRIES DE PATRIMONI

"(…/…)

4. Exp. 2020/211Y. Expedient per a la declaració com a Bé d'Interès Cultural, amb la tipologia de lloc d'interès etnològic, del sistema irrigat de sa Fontassa, Santa Gertrudis de Fruitera, TM de Santa Eulària des Riu

El director exposa el contingut d'aquest punt.

En data 23 de juny de 2022, el tècnic de Patrimoni del Consell Insular d'Eivissa emeté informe tècnic sobre aquest assumpte, amb el CSV 14167614061543646722, que consta a l'expedient.

Vist l'informe de valoració patrimonial redactat per Antoni Ferrer Abárzuza de març de 2022, que consta a l'expedient amb el CSV 14160102334731200656.

Sobre la base de tot l'anterior, i d'acord amb la proposta de la Ponència Tècnica de Patrimoni Historicartístic (PTPHA) adoptada a la sessió de 23 de juny de 2022, la Comissió Insular d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Historicartístic (CIOTUPHA), a la sessió del dia 6 de juliol de 2022, adopta per unanimitat dels seus membres el següent

ACORD

1. Incoar l'expedient de declaració com a bé d'interès cultural (BIC) amb la tipologia de lloc d'interès etnològic, el lloc o paratge natural de sa Fontassa, vènda des Poble (Santa Gertrudis de Fruitera), TM Santa Eulària des Riu, amb la següent descripció, abast de la declaració, memòria històrica i estat de conservació :

Descripció

La següent descripció s'ha fet gràcies al treball de camp, el qual ha estat possible per les feines dedesbrossament que ha dut a terme l'Ajuntament de Santa Eulària des Riu, i l'ajut de les fotografies aèries de 1956 i 1977.

Sa Fontassa es troba en la part alta del canal de Fruitera, que comença a la zona del pou d'en Gatzara, a la cota 170 m snm d'immediat recull des del N les escorrenties d'una petita àrea closa per la cota 131 m snm a la rodalia de can Batiste, on existeix un hort irrigat amb una sènia. Poc més avall, el canal forma el torrent que va rebent aportacions de banda i banda. Més avall el canal de Fruitera, enriquit per aquestes diferents aportacions passa a anomenar-se sa Llavanera (séquia Llavanera o torrent de sa Llavanera).

Estructuralment, sa Fontassa té una configuració que es troba a altres sistemes hidràulics. Tècnicament, es tracta d'un sistema dels anomenats de font de vall, on la surgència d'aigua se situa al fons de la vall (tipus 1A de Sitjes), com també és el cas de Buscastell.

La surgència d'aigua es troba dins del canal. El torrent discorre al nord de la font provinent del NE, es desvia cap al SO uns 100 m al N de la font i continua el seu descens cap al S a l'O del sistema hidràulic. Aquesta configuració és artificial, és el fruit de la feina de construcció del sistema. Des de la carretera de Santa Gertrudis a Sant Mateu (PMv-804-1) arrenca un mur de pedra seca de gran amplada, orientat NO-SE i d'uns 160 m de llargària que manté el torrent —de fet el desvia— a la seua esquerra (NE). Aquesta obra va permetre crear cinc parcel·les de terra de secà ocupant la llera antiga del torrent.

Al bell mig de la parcel·la que fa quatre comptant des del nord, es troba excavat un pou de grans dimensions que arriba al nivell freàtic, visible a la fotografia de 1977 (núm. 11 de l'esquema). No està clar si és visible a la fotografia de 1956, de menor definició.

Arribat un punt, allà on la cota no permetia mantenir-lo més davallant cap al SE, el mur esmentat acaba i el torrent gira bruscament al SO. Aquest traçat és també artificial, el torrent és forçat a dirigir-se cap al vent esmentat i a baixar pel vessant O del canal, respectant així la font i els seus horts. Un mur de contenció i de tanca dels horts l'acompanya en tot aquest traçat per la seua part E.

Pocs metres després del seu sobtat gir al SO ja al·ludit, el torrent és travessat per un camí. Com que la caixa del torrent té certa fondària, es va fer necessari construir un pont d'un sol ull per travessar-lo. Aquest camí discorre per damunt d'una plataforma en forma de paret ampla i baixa i, una vegada travessat el pont, el pendent del tram de sortida del canal va fer aconsellable empedrar-lo. Part d'aquest empedrat encara es conserva.

Un altre pont permet arribar als horts des del mateix camí, salvant el torrent. És el pont d'entrada als horts, rodats de paret de tanca de bona alçada que obre una barrera que permetia tancar l'accés que facilita el pont.

Com s'ha dit, tot el perímetre dels horts està rodats de paret de pedra lligada amb argamassa a la part O i de pedra seca a la riba E del canal. La part amb morter presenta acabat en esquena d'ase en alguns punts, però també acabat en pla. El tram S d'aquesta paret coincideix amb el límit de la propietat de sa Fontassa i almenys al seu cantó SO presenta embornals per facilitar l'evacuació de l'aigua en cas de pluges abundants o persistents.

A l'interior d'aquesta tanca es troba la surgència o sa Fontassa pròpiament dita. Se situa a uns 50 m més avall del primer pont esmentat. Per damunt de la font i dins del perímetre rodats de paret de tanca, trobam dues parcel·les de secà de forma irregular i d'una superfície aproximada de 1.700 m².

Aproximadament 1 m per davall de la cota d'aquestes parcel·les de secà, separades per un marge de pedra lligada amb argamassa a la dreta de la font i de pedra seca a l'esquerra es troben els horts. El conjunt d'hortos té forma d'un polígon allargat amb eix NO- SE d'una llargària aproximada d'uns 150 m i d'una amplada en l'eix NE-SO d'uns 50 m. En total és una superfície irrigable d'uns 5.800 m² (vegeu la fotografia aèria de 1977 i l'esquema).

L'aigua brollava, i brolla encara en cas de pluges generoses (tenia aigua el desembre de 2021), a l'interior d'una estructura subterrània rodada de paret de pedra seca i de planta aproximadament circular a la qual s'accedeix per un passadís d'uns 0,60 m d'amplada que es fa d'uns 0,80 més amunt. L'entrada a la part coberta, és en forma d'arc apuntat fet de pedra lligada amb morter de calç.

L'aigua de la font era conduïda per una séquia —ara en part obturada per un remoll del marge immediat al NE— que de seguida comptava amb un partidor. Aquest partidor permetia desviar l'aigua, bé cap a la séquia que discorre per la part E dels horts, per davall del marge que conté la terrassa de secà immediata superior ja esmentada, o bé cap a la séquia que travessa el canal fins que arriba al peu de la paret de tanca dels horts i baixa sempre al seu peu per la part O dels horts i a bona fondària (uns 0,40 o 0,50 m per davall del nivell dels horts).

Aquesta configuració de la séquia de la dreta, massa fonda, en principi, per regar els horts adjacents, fa pensar que els horts de sa Fontassa no es regaven de la seua aigua sinó que baixava cap a un hort situat més avall dins del canal de Fruitera. Això implicaria l'existència d'un sistema de torns acceptat pels propietaris que formarien, així, una comunitat de regants.

És possible que existeixin escriptures d'aquest sistema de repartició d'aigües ja per Ordre del Ministeri d'Obres Públiques de 10 de desembre de 1941. En obediència a la Llei d'aigües, s'obligà que tots els regants que se servien aigües d'una sola font a formar comunitat de regants (BOE núm. 359/1941, de 25 de desembre, p. 10.100).

Aquesta séquia de la dreta, d'uns 55 cm d'amplada, té un tram subterrani situat darrere de la casa que es troba dins del tancat de l'hort, avui en estat ruïnós. La séquia, a la part baixa de la tanca, no és clarament visible com sí ho és a la part superior.

La séquia de l'esquerra baixa cap al SE al peu del marge que conté la parcel·la de secà immediata superior. Ho fa dins d'una séquia fonda (aprox. 0,90 m) dividida en cinc seccions per mitjanades transversals dotades d'un ull a la part inferior. Al cap d'uns 23 m la séquia entregava l'aigua a un safareig d'uns 3 x 4 m i una fondària d'1,5 m aproximadament. A les seues parets de pedra i argamassa s'hi sobreposa el marge de pedra seca que conté la parcel·la superior.

El safareig té un ull, situat a major alçada que el forat d'entrada des de la séquia, per regar i un altre pel qual continua la séquia en el seu descens, més fonda que el nivell dels horts i sempre al peu del marge que suporta la terrassa superior. La séquia no sobrepassa la cota dels horts fins a més avall, on ja presenta fibres per extreure'n l'aigua necessària per regar.

La séquia arriba a la paret alta que tanca el conjunt d'hortos pel S. Hi ha una porta que permet accedir a la propietat vesina, vora la qual es troba el partidor que permet deixar entrar l'aigua dins d'un safareig de grans dimensions, uns 12 x 6 m i bona fondària (2 m aproximadament). Aquest safareig ja correspon a la propietat vesina, com s'ha dit.

La paret de tanca, en aquest punt i almenys en el seu extrem O, té unes obertures quadrangulares baixes que devien servir per ajudar a desaiugar els horts en cas de pluges importants.

L'espai irrigable està format per 8 parcel·les de diferents mides, disposades, començant des de la font, cada una a una cota inferior que la següent.

La casa o caseta d'hort que s'ha mencionat més amunt tenia coberta de teula i la componien almenys dues estances. La part seua façana SE ha caigut completament però es conserven bé els murs NE, SO i NE. Al seu costat hi ha les restes de corrals, molt derruïts.

En general, tota la factura dels murs, marges, séquies i safareig és molt bona, com ja va anotar J. J. Serra a la seua descripció, abans transcrita.

La següent fotografia aèria de juliol de 1977 està centrada en els horts de sa Fontassa: [annex 1].

Esquema del sistema hidràulic de sa Fontassa (fet sobre la fotografia aèria de 1977). [annex 2]

1. sa Fontassa	6. torrent de Fruitera	11. pou de gran diàmetre
2. séquia de la dreta	7. sènia	12. parcel·les de secà
3. séquia de l'esquerra	8. camí de sa Fontassa	13. safareig (modern)
4. safareig d'acumulació	9. pontet d'un ull	14. sènia
5. horts	10. mur que desvia el torrent	15. depuradora obsoleta

Abast de la declaració del bé d'interès cultural (amb seu entorn de protecció) i la seua localització:

El BIC té els següents límits:

- Límit N. Des del punt situat a les coordenades UTM 363200 4317927 (ETRS89 UTM31N), seguint la paret de pedra seca, inclosa en el BIC, que és frontera a la carretera durant un tram d'uns 60 m en sentit E.
- Límit NE. Riba esquerra del torrent que discorre en sentit SE durant uns 160 m.
- Límit E. Marge de pedra seca situat a la riba esquerra del torrent, que fa cantó quan es troba amb el camí de sa Fontassa; paret de pedra seca que fa cantó a l'altre costat de l'esmentat camí i continua en sentit SO durant uns 60 m; continua per un marge de pedra seca en sentit S durant uns 55 m; marge als peus del qual discorre la séquia de l'esquerra.
- Límit S. Paret de pedra lligada amb argamassa que tanca els horts de sa Fontassa per aquest vent, orientada en direcció NE-SO i té uns 35 m de longitud. El seu cantó O és el punt més meridional del BIC i respon a les coordenades UTM següents: 363438 4317501 (ETRS89 UTM31N).
- Límit O. Mur de pedra i argamassa que tanca els horts i és fronter amb el torrent, s'orienta en sentit NO-SE i té una longitud d'uns 140 m; en aquest punt la delimitació gira a l'O per englobar la sènia i la seua mota existents en aquell lloc i continua pel caire O del camí de sa Fontassa fins a trobar el marge que delimita les parcel·les de secà esmentades a la descripció. A aquest punt li corresponent les coordenades UTM següents: 363354 4317634 (ETRS89 UTM31N); el límit continua al llarg d'aquest mur, que té orientació NO-SE, durant uns 124 m, lloc on el dit mur es desvia uns graus cap al N i troba el punt de partida de la delimitació a uns 90 m, a tocar de la carretera de Santa Gertrudis a Sant Mateu.

El BIC queda dins de les següents parcel·les cadastrals:

- Polígon 26 parcel·la 7. Referència cadastral: 07054A026000070000WK
- Polígon 26 parcel·la 6. Referència cadastral: 07054A026000060000WO

L'entorn de protecció del BIC abans definit i delimitat es proposa d'acord amb la següent delimitació:

- Límit N. Des de la carretera de Santa Gertrudis a Sant Mateu (PMV 804-1) (punt de coordenades 363145 4317970 (ETRS89 UTM31N), la línia de delimitació del BIC segueix un marge de pedra seca d'uns 40 m de longitud, orientat NE-SO, que després es desvia al SE i continua 20 m i desapareix; la línia es prolonga des d'aquest punt 60 m fins al camí d'accés as Puig i can Bet; des del dit punt seguint el caire S del dit camí cap al SO fins a tocar la carretera de Sant Mateu (PMV 804-1); la delimitació creua dita carretera en línia recta cap al S i continua pel caire S de dita carretera, en què hi ha una paret de pedra seca que queda inclosa en l'entorn de protecció del BIC, fins a trobar una altra paret que pren orientació N-S.
- Límit E. Tram de paret de pedra seca de 117 m de llarg i que s'orienta cap al S; tram de camí o carrerany per dins del bosc, de 115 m de llarg que comença en aquest punt en què acaba la dita paret i continua, desviant-se lleugerament al SE, fins al camí asfaltat de la depuradora obsoleta de l'EDAR Santa Gertrudis; tram de 40 m de paret de pedra seca de l'hort de ca na Pujoleta.
- Límit S. Línia recta imaginària que uneix aquest darrer punt amb el cantó SO d'un safareig situat a l'altra banda del canal i del torrent, corresponent a l'hort de can Nicolau.
- Límit O. Línia que segueix els marges existents fins a trobar mur de marge de pedra seca (Punt g), d'uns 100 m de longitud, orientat NE-SO, cap al NE fins arribar a un cantó i continua cap a l'O-NO durant uns 15 m fins que troba el caire dret del camí de sa Fontassa (Punt h); el límit proposat gira en aquest punt cap al NE, travessa el dit camí de sa Fontassa i continua recte cap al NE durant uns 90

m fins que troba un marge de pedra seca que s'orienta NO-SE i té una longitud d'uns 50 m; aquest marge és paral·lel, separat uns 15 m, del marge també de pedra seca que delimita per aquest costat el BIC; prolongació d'uns 75 m cap al NO de la línia definida per l'esmentat marge que delimita l'entorn de protecció fins al Punt i; la línia proposada de delimitació de l'entorn gira cap a l'O- NO durant uns 70 m seguint la divisòria entre el bosc situat al S i la terra de conreu situada al N, fins que troba un marge que pren orientació NO (Punt j) i el segueix durant uns 95 m fins que aquest marge desapareix (Punt k); des d'aquest punt la delimitació es prolonga durant uns 50 m cap al N fins a retrobar la carretera de Santa Gertrudis a Sant Mateu en el Punt a.

L'entorn de protecció afecta parcialment les següents parcel·les cadastrals:

- Polígon 29 parcel·la 60. Referència cadastral: 07054A029000600000WP
- Polígon 26 parcel·la 104. Referència cadastral: 07054A026001040000WK
- Polígon 26 parcel·la 103. Referència cadastral: 07054A026001030001EP
- Polígon 26 parcel·la 8. Referència cadastral: 07054A026000080001ET
- Polígon 26 parcel·la 207. Referència cadastral: 07054A026002070000WE
- Polígon 26 parcel·la 277. Referència cadastral: 07054A026002770000WU

La delimitació de l'àmbit de la declaració del BIC, amb el seu entorn de protecció, es troba expressada en coordenades geogràfiques UTM (ETRS89 UTM31N), a la següent **planimetria**: [annex 3]

La delimitació de l'àmbit de la declaració del BIC, amb el seu entorn de protecció, es troba grafiada sobre fotografia aèria en la següent imatge: [annex 4]

Memòria històrica

Els estudis sobre hidràulica històrica fets per l'equip de la Universitat Autònoma de Barcelona i dirigits per Miquel Barceló Perelló durant els anys noranta del segle XX varen compilar i generar informació valuosa sobre els regadius tradicionals d'Eivissa.

A la rodalia de sa Fontassa es recolliren diversos fragments ceràmics d'època andalusina en la prospecció arqueològica efectuada l'octubre de 1998, que es troben dipositats al Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, amb número d'inventari 10.329.

La memòria corresponent identificava els horts que s'han descrit, corresponents a la finca de sa Fontassa com un sistema d'origen andalusí creat a partir d'una surgència d'aigua —sa Fontassa, dotada de dues séquies cada una amb safareig d'acumulació del cabal. Es tractava d'un espai irrigat petit, com ho eren quasi tots, de 0,37 ha.

Com s'ha dit, aleshores la zona ja estava abandonada i coberta de vegetació, especialment esbarzers, que feien molt difícil la prospecció hidràulica. Ara, amb les feines de desbrossament efectuades i l'ajut de la fotografia aèria de 1977 es pot concretar i afinar molt més la descripció, com s'ha vist.

Aquesta major minuciositat en la descripció que s'aporta ara, no altera la proposta cronològica efectuada en la memòria citada després de la prospecció de la zona el 1998. Aquesta proposta situa en època andalusina la fundació de l'espai irrigat de sa Fontassa. L'esmentada troballa de ceràmica en seria una de les proves més paleses, mentre que la grandària i estructura de l'espai irrigat permeten comparar-lo amb molts altres sistemes hidràulics documentats a Eivissa, Mallorca i l'est peninsular. En aquest cas no hi ha un topònim àrab o berber que es pugui relacionar amb aquest espai irrigat, com sí passa en altres indrets com Atzaró, Morna o Xarraca, entre altres exemples.

El fet que se'ls atribueixi un origen andalusí no vol dir que hagin romàs intactes des d'aleshores. Cap estructura funcional exposada als elements no pot romandre-hi. De fet, com va indicar J. J. Serra a partir de les notícies documentals existents i de les fàbriques observables, és quasi segur que a sa Fontassa s'hi va fer una intervenció molt important durant el segle XVIII o ja en el XIX.

Abans, però, sabem que sa Fontassa devia pertànyer a l'"alqueria d'en Fruitera", en referència a Bernat de Fruitera, documentat l'any 1291. Després es va trobant a la documentació amb diferents propietaris però conservant el nom d'aquell altre possessor més llunyà. El 1396 és mencionada entre les parts de l'alqueria d'Antoni Sòtol i s'hi assegura que pertanyia a Nicolau Balansat. El 1437 Joan Serra va inscriure al capbreu de l'arquebisbe de Tarragona que la seua alqueria de Xarhabil-Formiga confrontava amb l'"alqueria d'en Fruytera".

Com és sabut, l'església de Santa Gertrudis es construí damunt terres d'aquella antiga alqueria i propera a sa Fontassa, fet que fa pensar que aquesta font havia pertangut també a l'alqueria. El bisbe Manuel Abad y Lasiera la va esmentar en el decret episcopal de creació de les parròquies d'Eivissa i Formentera en referir-se a la de Santa Gertrudis.:

"Al medio de la isla de Ivisa (que era lo mas distante de las Ayudas de Parroquia por hallarse estas, como diximos, en los extremos) corresponde a un sitio llamado la Fontaza, por una fuente copiosa que nace en este territorio y baña mucha parte de él, aunque sin otra

utilidad que la proporcion ofrece para establecer allí una Parroquia y facilitar su población y cultivo con la inmediata asistencia del Párroco y concurrencia para los Actos de Religiosos: a este fin ha parecido conveniente establecer una Parroquia en dicho sitio baxo la invocación de la Gloriosa Virgen Sta. Gertrudis (...)

A pesar d'aquesta menció a sa Fontassa, la parròquia va acabar agafant el nom de la venda de Fruitera, de manera que avui es coneix com Santa Gertrudis de Fruitera. Tot i així, la relació entre sa Fontassa i Fruitera és molt propera perquè és justament aquesta font el "naixement d'aigua que dona lloc al Canal de Fruitera".

Poc després d'aquesta al·lusió, el ja al·ludit Pla de Millores, redactat cap a 1795, assegura que el governador al càrrec el 1763, el comte de Croix, va manar fer obres a sa Fontassa. Val la pena rellegir el fragment:

"La Fontassa, que podría regar el canal denominado can Flandes y Fruitera, si estuviera limpia y en la disposición que la puso don Juan Calbet de orden del señor conde de Croix en el año 1763, pues arrojaba un caño de dos quartas en quadro".

El comte de Croix va jurar el seu càrrec de governador d'Eivissa i Formentera el 5 de gener de 1762 i de seguida el llibre de regidoria corresponent es refereix a millores i "favorables proyectos". Entre ells es va acordar, el 22 de juliol, encarregar un planol a l'enginyer Joseph García. Es tracta del planol de José García Martínez aixecat el 1765, d'una exactitud notable i que situa multitud de pous i fonts de l'illa. El rei, per reial cèdula datada el 28 de febrer de 1765, autoritzà fer una contribució o repartiment específic per conduir aigua de les fonts de l'interior de la isla:

"conduzir dentro de la misma Isla las aguas de calidad que sean necesarias, repartíendolas en fuentes peregrinas y formando [de]positos para recibir las en los tiempos oportunos con lo que se lograrán en los veranos con la frescura y frialdad que se apetezen".

Més endavant, l'any 1766, es va fer un "arreglamento de las aguas de desienden de la Fontasa", però es refereix a tornos d'aigua a partir de la finca des Corralassos.

És a dir, que no hi ha dubte que es varen fer estudis i obres relatives a l'abastiment d'aigües, però res no fa pensar que es tractàs de creació o millora d'horts impulsada per les autoritats públiques. D'aquesta manera, les estructures existents a sa Fontassa no es poden datar, sense més prova i en no ser que existeixi documentació que no s'hagi consultat per a redactar la present memòria, en temps del comte de Croix.

Certament, la nota de 1797, del Pla de millores, afirma que Joan Calbet, que era cap de milícies segons la mateixa font i notable hisendat, havia netejat i posat en bona disposició sa Fontassa per ordre del comte de Croix. Vista la preocupació que tenien governador i regidors de dur aigua bona cap a la vila d'Eivissa, les obres a què es refereix la nota té més a veure amb millores en la llera del torrent que no amb creació d'espais irrigats. De fet, fer horts o millorar els que hi havia era cosa dels seus propietaris.

Així, crec que les fàbriques de bona qualitat que s'observen a sa Fontassa no poden ser atribuïdes, amb les constàncies documentals que es coneixen, a una de les moltes millores introduïdes a l'illa per iniciativa del comte de Croix. Això no obstant, és cert que el tipus de tècnica constructiva i d'acabats poden datar-se en aquella època o, fins i tot, ja en el segle XIX. Un extrem que en aquest moment, sense una més intensiva recerca documental o acurades anàlisis de materials constructius, no es pot concretar.

Les dites obres no haurien creat l'espai de bell nou sinó que s'haurien executat sobre un sistema hidràulic ja existent. Aquesta remodelació coneguda la dificultat que representa modificar profundament els espais hidràulics preexistents a no ser a força d'una gran inversió de feina, s'ha de pensar que el sistema hidràulic anterior era estructuralment i tipològic molt semblant al resultant i actualment conservat.

Hi ha algunes evidències que assenyalen com s'haurien fet les obres esmentades. L'existència d'un pont —el que s'ha considerat que era la font de Terç Gros (imatge 22)— amb el seu únic ull cegat anul·lat en sobreposar-li la part de pedra seca que tanca els horts, seria un element anterior a la reforma de què parlem. També ho és l'entrada als horts que es troba condemnada (imatge 27) i que correspondria a una organització diferent de l'espai a la zona, amb el camí arran del mur de tanca dels horts.

Així, el més probable és que el desviament del torrent (núm. 10 de l'esquema) sigui, en la seua configuració actual, fruit d'aquella reforma. Anteriorment, el torrent devia entrar en l'actual tanca dels horts pel pontet ara cegat i era desviat més a prop de la font també cap a l'O. La reforma el va desviar uns 200 m del seu traçat NO-SE cap al NE, per després deixar-lo caure cap a l'O i deixar-lo davallar per l'altra riba del canal. Aquesta obra va obligar a anul·lar part del traçat antic del camí, a inutilitzar el pont existent i a fer un pontet nou un tram del camí (núm. 9 de l'esquema) en substitució de l'anterior.

El tram de camí anul·lat, inclòs el pontet confós amb la font queden com a testimoni de l'amplada de l'antic camí en aquell indret. Quan es netegi de brossa i vegetació aquella zona es podrà observar amb més detall la manera com estava fet i com es va executar el desviament del torrent.

D'altra banda, les séquies que canalitzen l'aigua de la font són més fondes que la cota de superfície dels horts, cosa que representa una anomalia ja que forçava a fer parades a la font per elevar l'aigua i regar amb aquesta. Probablement es va aportar terra, elevat el nivell dels

horts preexistents, i això va obligar a remodelar el sistema de séquies. Tot plegat requereix d'un estudi de detall que es podrà realitzar si es restaura aquell entorn. També les parcel·les de secà que envolten els horts dins del mateix tancat, estan contingudes per marges que se sobreposen a les estructures hidràuliques (imatges 17 a 21), el que demostra que aquestes feixes de secà s'habilitaren posteriorment i és probable que fruit de la mateixa escomesa que s'ha descrit.

Pel que fa a la propietat de la finca dita sa Fontassa, consta en el Registre de la Propietat que va ser immatriculada l'any 1873. En aquell moment pertanyia als germans Manuel i Carmen Santander Palau i els representava el seu oncle, el canonge Manuel Palau Aqüenza. Als citats germans els pertanyia per herència de la seua mare, Maria Josefa Palau Ferrer, viuda de Joan Palau Ramon (1787-1836), traspasada el 1843. Aquesta, a la vegada, l'havia rebuda de la seua mare, Maria Josefa Ferrer Tur.

Els germans Santander Palau, veneren al finca el mateix any 1873 a Federico Lavilla González-Turija, soci de la Compañía de Minas de Ibiza i més tard diputat provincial. Aquesta companyia va sol·licitar un crèdit de cent mil pessetes al 5% d'interès anual al banc de Crèdit Balear. El 1902, com a garantia de la devolució del dit préstec, Lavilla va hipotecar sa Fontassa i dues finques més. La Compañía de Minas explotava vetes de galena argentífera de les mines de s'Argentera, a Sant Carles.

Com que Lavilla no va poder fer front a la devolució de la part del préstec que li corresponia, el banc va procedir a l'embargament i posterior subhasta de sa Fontassa el 1907. Arran d'aquest procediment, el nou propietari va passar a ser Josep Roig Pijuan.

Roig va finir el 1918 deixant hereus els seus fills menors Dolors, Josepa, Carme, Josep, Catalina, Jaume i Marià Roig i Riera i com a usufructuària la seua viuda Catalina Riera Ferragut. A la seua mort, escaiguda el 1957, heretaren els fills a parts iguals i en proindivís.

L'esmentat Josep Roig Pijuan va arribar a acumular una fortuna important, part de la qual la va invertir en la compra de sa Fontassa i en la instal·lació d'una central elèctrica a la ciutat d'Eivissa, Luz y Energía, fundada el 1916. Fins aleshores només existia l'Eléctrica Ibicenca de Matutes y Bonet, creada el 1907. El 1927 l'elèctrica de Roig va sortir a subhasta va ser adquirida en la seua totalitat per la mencionada Catalina Riera Ferragut, qui va mantenir l'activitat de producció elèctrica i altres, com una serreria de fustes i generació de gel. Finalment, Abel Matutes va comprar Luz y Energía a Viuda de R. Pijuan el 1934.

En el cadastre de 1954 figuren diverses parcel·les denominades sa Fontassa, totes elles a nom de Catalina Riera Ferragut. La núm. 1 són horts situats vora de la font però a ponent del torrent, irrigats per mitjà d'una sènia que es conserva encara, tot i que molt arruïnada (núm. 7 de l'esquema del sistema hidràulic). L'aprofitament agrícola d'aquesta parcel·la era el següent: garrovers, fruiters de secà i cereal irrigat. La parcel·la núm. 24 era la sort anomenada sa Fontassa, de 13 hectàrees completament de secà: cereal, garrovers, fruiters de secà, oliveres i ametllers. La parcel·la 24', de 17,47 hectàrees era l'altra sort de la finca, anomenada es Terç Gros, contenia bosc, figueres, garrovers, ametllers, cereal de secà i parcel·les petites de cereal i fruïter irrigat; mentre que la núm. 24" era una porció d'1,7 hectàrees de regadiu i secà que comprenia els horts de sa Fontassa.

En l'estudi històric i arqueològic fet de la casa de sa Fontassa, s'arriba a la conclusió que una gran reforma que s'hi documenta pogué ser fruit de l'època en què va pertànyer a l'esmentat Federico Lavilla, ja que el 1873 només es reconeixia que existia sobre la finca "una casa de labranza". Lavilla hauria estat el promotor de la conversió de la casa en residència dels seus propietaris a la planta alta, mentre que la baixa continuava sent productiva i residència dels mijorals.

Així, seria versemblant que l'obra de reforma dels horts de sa Fontassa s'haguessin dut a terme en la mateixa època, impulsats pel mateix propietari, però res no permet assegurar que no fossin anteriors, tot i que no és enllà de la meitat o final del segle XVIII.

Pel que fa al règim d'explotació, els padrons d'habitants recullen famílies pageses residint a la casa pairal de la finca, anomenada també sa Fontassa. Es tractava de mijorals o amitgers que havien contractat amb la família propietària el règim d'explotació més comú a les finques que pertanyien a propietaris urbans. A l'apèndix podeu veure l'explicació que d'aquest tipus de contracte va fer Josep Costa Ramon.

Mapa elaborat per Jean Bisson amb dades cadastrals del segle XX que representa la zona de major densitat de finques explotades per mitjà de contractes de majoral i la seua extensió. [annex 5]

Estat de conservació

Després de les feines de desbrossament de part del sistema hidràulic es pot dir que ha passat d'una aparença d'un pèssim estat de conservació a poder-ne afirmar que es troba en un estat qualificable de perfectament recuperable.

- La font es troba en bon estat, únicament afectada parcialment pel despreniment d'un tram del marge immediat per l'O.
- La séquia de la dreta es troba en un gran tram terraplenada de terra i brossa, i de la consolidació de la seua fàbrica així com del mur de tanca que la flanqueja per l'O.
- La séquia de l'esquerra necessita igualment de neteja i de consolidació. El safareig (núm. 4 de l'esquema) necessita de restauració i consolidació.
- Els horts necessiten de desbrossament complet i recuperació, a l'igual de les parcel·les de secà situades dins de la tanca dels horts.

- La tanca que roda els horts necessita de reparacions puntuals i consolidació.
- La casa situada dins de la tanca dels horts necessita de neteja, retirada de runa i consolidació o restauració.
- La sènia (núm. 7 de l'esquema) necessita de reconstrucció i segellat del pou.
- El pontet que dona accés als horts necessita de neteja, retirada de vegetació per fer-lo visible.
- El camí de sa Fontassa (núm. 8 de l'esquema) necessita de neteja, consolidació del tram empedrat del costat del pontet (núm. 9 de l'esquema).
- De cara a aclarir l'accés a la zona des de Santa Gertrudis, s'ha de definir el camí públic de sa Fontassa entre el dit poble i el pontet (núm. 9 de l'esquema).
- El pontet (núm. 9 de l'esquema) necessita de consolidació.
- Les parcel·les de secà (núm. 12 de l'esquema) estan envaïdes pel bosc, no cal talar-lo però necessita de neteja.
- La depuradora obsoleta, molt propera als horts, s'ha d'eliminar o bé optar per aprofitar-la com a centre d'interpretació de sa Fontassa i del canal de Fruitera.
- Les actuacions necessitaran de control arqueològic per documentar parts ocultes, especialment a la zona del pontet (núm. 9 de l'esquema).

Fotografies [annex 6]

2. Publicar aquest acord en el BOIB i en el BOE i notificar-lo als interessats, a l'Ajuntament de Santa Eulària des Riu i al Govern de les Illes Balears.

3. Comunicar l'acord d'incoació al Registre de Béns d'Interès Cultural de les Illes Balears del Govern de les Illes Balears.

4. Incriure l'acord d'incoació en el Registre Insular de Béns d'Interès Cultural.

5. Continuar la tramitació de l'expedient d'acord amb les disposicions legals vigents.

6. Aplicar al bé afectat per aquesta incoació el règim de protecció establert per als béns ja declarats d'interès cultural."

Aquest acte no exhaureix la via administrativa i en contra es pot interposar, davant el Consell Executiu, el recurs d'alçada previst als articles 112.1, 121 i 122 de la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques, en el termini d'un mes des de l'endemà de la seua publicació, tot això en virtut del que disposa l'article 66.3 de la Llei 4/2022, de 28 de juny, de consells insulars, en relació amb l'apartat 1 de la disposició transitòria primera. El recurs haurà de resoldre's en el termini de tres mesos, transcorreguts els quals s'entendrà desestimat i quedarà oberta la via contenciosa administrativa. Tot això sense perjudici de qualsevol altre recurs o acció que es consideri pertinent.

La transcripció d'aquest acord es fa a reserva de l'aprovació de l'acta, de conformitat amb l'establert a l'article 18 de la Llei 40/2015, d'1 d'octubre, de règim jurídic del sector públic.

La qual cosa es fa públic amb el fi de notificar l'anterior acord a les personas desconegudes o en parador desconegut, de conformitat amb el que disposa l'art. 44 de la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del Procediment Administratiu Comú de les Administracions Públiques.

Eivissa, 15 de setembre de 2022

El cap de Secció del Departament de Cultura, Educació i Patrimoni del Consell Insular d'Eivissa

José Vicente Garibo Redolat

Annex 1

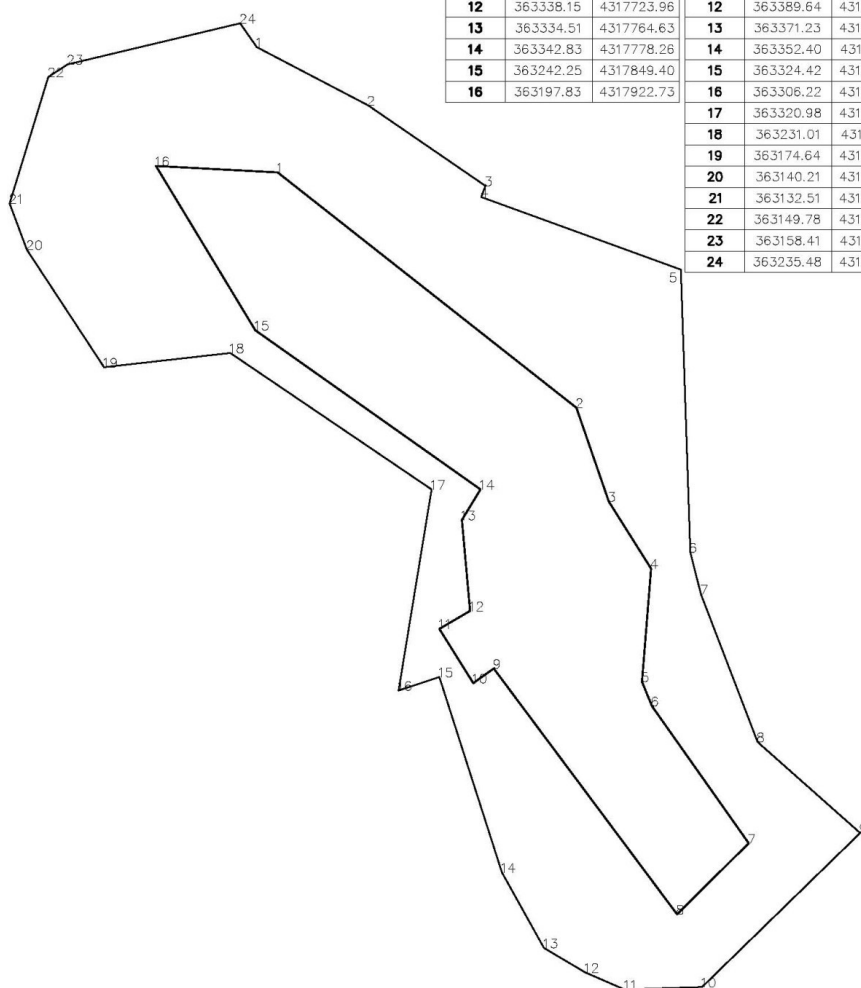

Annex 3

CUADRO DE COORDENADAS UTM CUADRO DE COORDENADAS UT
DATUM ETRS-89 HUSO 31 DATUM ETRS-89 HUSO 31

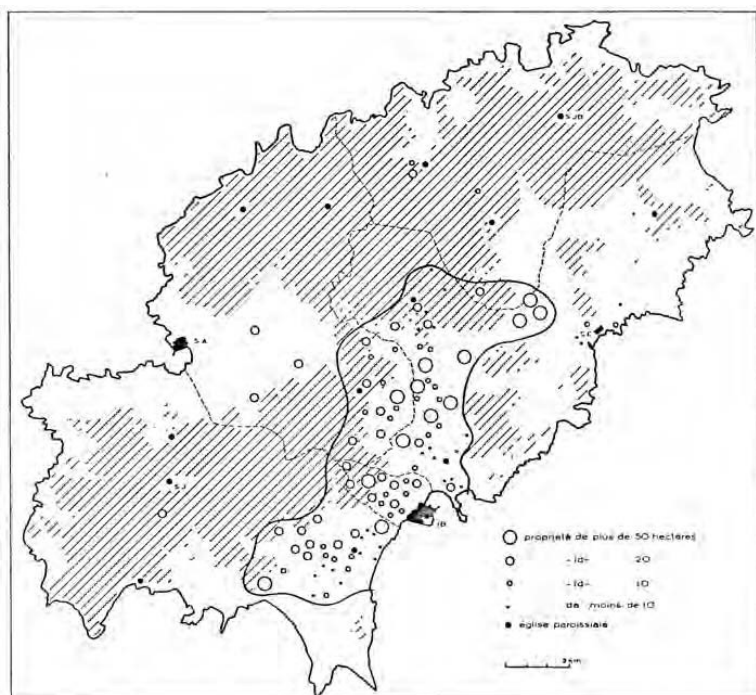
PUNTO	ESTE	NORTE	PUNTO	ESTE	NORTE
1	363252.23	4317919.92	1	363242.87	4317975.88
2	363385.68	4317814.77	2	363292.59	4317949.88
3	363400.14	4317772.85	3	363345.01	4317913.89
4	363419.07	4317742.89	4	363343.14	4317908.90
5	363415.01	4317692.34	5	363432.38	4317876.45
6	363419.49	4317681.42	6	363436.54	4317750.17
7	363462.65	4317620.16	7	363441.33	4317731.45
8	363430.62	4317588.43	8	363466.61	4317665.40
9	363348.76	4317698.27	9	363512.48	4317624.74
10	363339.60	4317691.72	10	363441.85	4317555.88
11	363324.42	4317715.95	11	363407.22	4317554.84
12	363338.15	4317723.96	12	363389.64	4317562.43
13	363334.51	4317764.63	13	363371.23	4317573.35
14	363342.83	4317778.26	14	363352.40	4317607.16
15	363242.25	4317849.40	15	363324.42	4317694.42
16	363197.83	4317922.73	16	363308.22	4317688.39
			17	363320.98	4317778.26
			18	363231.01	4317839.21
			19	363174.64	4317832.86
			20	363140.21	4317885.39
			21	363132.51	4317905.98
			22	363149.78	4317962.57
			23	363158.41	4317968.18
			24	363235.48	4317986.49

Annex 4

Annex 5

Annex 6

